

módon éppen a közösségi munka segíti azt elő. Több tanulóból alakított ténnyében az egyén ugyan feltétlenül alárendeli magát a közösségnek, de az igyekezett arra, hogy a többiekkel együtt közösen valami szépet hozzanak létre, egyénileg is arra készíti a tanulókat, hogy tudásuk legjavát adják.

A művészi torna oktatásban ez a társas forma az általános iskola profilja. Nemcsak a testnevelési órákon oktatható így a legeredményesebben, hanem ebben a formában hasznosítható pl. a bemutató tornában is. Iskolánk általános és kedves hagyománya dísztorna és évvégi testnevelési bemutatók rendezése. Ezek műsorában a leghatásosabb számok mindig a zenére végzett szabad és kéziszer gyakorlatok. Sajnálatos, hogy ilyeneket azokban az iskolákban is bemutatnak, ahol művészi torna oktatás nincs, pedig ezek a bemutató számok kimondottan művészi torna jellegűek és kellő előképzettség nélkül csak paródiájává válnak annak, a bemutatók pedig a testnevelés propagandája helyett az ellenkező célt érik el. Már maga ezeknek az állandóan ismétlődő bemutatóknak a sikere érdekében is érdemes fáradoznia a testnevelő tanárnak a művészi torna fentebb ismertetett társas formáinak oktatásával. Az általános iskolában a művészi tornára, mint egyéni sportágra, egyéni foglalkoztatás formájában csak egy vonatkozásban van szükség: a sportköri torna edzéseken, ahol viszont a torna-versenyekre való felkészüléshez elengedhetetlen.

A művészi torna a női torna fejlődésének új irányt adott. A művészi tornával kapcsolatban helye van szakmai vitáknak, de ezeknek a „hogyan?” fontos kérdése körül kell forogniuk. Természetes, hogy mivel a legújabb és legsajátságosabb ága a testnevelésnek, szakdidaktikája is a legkevésbé tisztázódott még. Ennek kialakításához és ezzel az oktatás problémáinak megoldásához igen nagy szükség van arra, hogy a művészi torna oktatásában gyakorlatlall rendelkező oktatók közreadják tapasztalataikat, amint e néhány szakmódszertani elgondolással magam is ezt a célt kívánom szolgálni.

Dr. Kalmár Lajosné
Eger, Tanárképző Főiskola

HOGYAN TANÍTHATNÁNK EREDMÉNYESEBBEN A HANGTANT?

Az általános iskola 5. osztályában a magyar nyelvtan első nagy fejezete: *A hangok és a betűk*. Ez a cím igen helyesen utal arra, hogy beszédhangjaink hangoztatása és írásbeli jelölése egymással ugyan szoros kapcsolatban lévő, mégis két különböző dolog.

Hang és betű között a különbségtétel nem mindig jár együtt igényes elemzéssel.

Az órákon feljegyzett tipikus hibák:

1. „*Itt*: ezt a szót két *t*-vel mondjuk” — hangzott egy ötödik osztályos nyelvtanórán. Igaz megállapítás ez? Nem az, vagy legalábbis tudománytalan. Az *itt* szóban egyetlen, de hosszú *t* hangot ejtünk, melyet csak az írásban jelölünk betűkettőzéssel. Természetesen az sem sokkal jobb, ha így mondjuk: „Megkettőzzük az *itt* szó utolsó hangját” — e szó végén ugyanis csak egyszer ejtjük a *t*-t, de hosszán. Ez tehát nem olyan eset, mint például az *e* hang kettőzése a *leesik* szóban, amelyben az *e*-t valóban kétszer kell ejtenünk.

2. „*Asszony*: ennek a szónak utolsó betűjét röviden írjuk.” — Ebben a mondatban is szemléleti hiba van: az *ny* tudniillik nem mint *betű*, hanem mint *hang* rövid. Ellenben hosszú *e* a hang a *szenny* főnév végén vagy a *mennyi*, *annyi* névmás belsejében. Lehet-e valamit „röviden írni”? Igen: ha kevés az időnk, akkor a levélben nem hosszán, hanem *röviden írunk* a barátunknak. Persze, a nyelvtanórán egészen másról van szó: arról, hogy a rövid *ny* hangot csak egy *ny* betűvel, hosszú párját viszont *e* betű megkettőzésével írjuk.

3. „Milyen hang az *ny*? — Kétjegyű.” — Ebben a minősítésben is az előbbi szemléleti hiba figyelhető meg, hiszen „kétjegy” csak *betű* lehet, hang nem.

4. „*Koronázza*: itt a szó *tő* (*koronáz-*) után a *rag j* betűje hasonul.” — A hiba forrása megint csak az, hogy *betű* és *hang* között elmosódott a különbség. Értelmező szótárunk szerint a *hasonulás*: az a folyamat, jelenség, hogy valamely *hang* képzésmód tekintetében egy másik hanghoz alkalmazkodik. A *hasonulás* tehát hangtani jelenség: a kimondott *koronáz* szó *z* hangjához hasonul a *rag j* hangja. Ez a jelenség az írásban csak *tükröződik*, de elsődlegesen nem az írásban, hanem az élőszóban, vagyis a hangzó nyelvben megy végbe. Az írás csak tudomásul veszi és jelöli, hogy a hangoztatott szóalakban mi történt: a *koronáz* szó *z* hangjához „teljesen hasonult” a következő *j* hang. Mit jelent ez a teljes hasonulás? Azt, hogy a *z* és a *j* külön hangoztatása helyett csak egyetlen hangot, a *z*-t ejtjük, de hosszán. Ennek a hangnak hosszú voltát írásunkban betűjének megkettőzésével tüntetjük fel.

Az általános iskola 5. osztályában használatos „Magyar nyelvtan” könyv is elsődlegesen hangokat említ, csak másodlagosan betűket. Ez a helyes szemléletmód tükröződik például a 43. lapon bekeretezett szabályban: „Ha *s-re*, *sz-re*, *z-re* vagy *dz-re* végződő igéhez *j*-vel kezdődő toldalék járul, akkor a *j* teljesen hasonul a megelőző mássalhangzóhoz. Ezt írásunkban az *s*, *sz*, *z*, *dz* megkettőzésével jelöljük: *keeres-*

se, átalussza, odavonzzák, fogóddzatok." Amikor mássalhangzóról beszélünk, akkor — mint a neve is mutatja — elsődlegesen hangzóra gondolunk, csak másodlagosan értjük rajta a hang írott vagy nyomtatott jelét: a betűt.

5. „Az *edz* szó mássalhangzóját két betűvel írd!” — mondta a tanár egy nyelvtanórán. Pedig: a *dz* nem két betű, csak egy, amelyet két jegggyel írunk. Az egész szóban mindössze két betű van (*e*, *dz*), de három betűjegy.

Hogyan lehet elkerülni a hangtan tanításának felsorolt hibáit? Ehhez nagyon világosan kell látnunk a hangok és a betűk közti különbségeket. Óráinkon ezeket a tanulóknak is szemléletesen meg kell mutatnunk. Persze, elsősorban nem olyan szavakon, melyeket pontosan egyformán mondunk és írunk: *étel*, *kosár*, *ceruza* stb. A hangok és a betűk lényegi különbségének ábrázolására jobb, ha olyan szavakat veszünk elő, amelyeknek hangoztatott és írásbeli formája nem azonos. Például:

Hány hangot, illetőleg hány betűt tudunk megkülönböztetni a *lenn* szóban? A helyes válasz: Három hangot (*l*, *e*, *nn*), de négy betűt, mert az utolsó hang hosszú, és ezt a betű megkettőzésével írjuk (*nn*).

Hány hang, illetőleg hány betű alkotja ezt a szót: *látszik*? Tanulóinknak meg kell állapítaniuk: ennek a szónak öt hangja van (*l*, *á*, *cc*, *i*, *k*), de a hosszú *cc* hangot az írásban *t-sz* kapcsolattal jelöljük. Miért? Egyrészt, mert a *látszik* szóban jól fölismerjük a *lát-* igetövet, másrészt pedig azért, mert ezt ugyanolyan elem (*sz*) követi, mint az *alszik*, *cselekszik*, *alkuszik* stb. igében. A *látszik*-ban tehát öt hangot, de hat betűt számolhatunk meg. És mi van benne hét? *B e t ű j e g y* — hangzik a helyes válasz —, az *sz* ugyanis kétjegyű mássalhangzó.

Érdekes az *eggyé* (pl. *eggyé forr*) szóalak, mely egy szó, két szótagból áll, három hangból tevődik össze, és ezeket négy betű, öt betűjegy jelöli. Betűi tulajdonképpen: *e*, *gy*, *gy*, *é*, de itt a két *gy*-t egyszerűsítve írjuk (*ggy* alakban).

Tanulságos lehet a rövid és a hosszú mássalhangzók megfigyeltetése és megszámlálása ilyen szavakban: *erszény*, *gyümölcs* (ezekben nincs hosszú mássalhangzó), *asszony* (egyetlen hosszú mássalhangzó: *ssz*), *könnyebb* (két hosszú mássalhangzó: *nn*, *bb*), *állíttass* (három hosszú mássalhangzó: *ll*, *tt*, *ss*). Azért is fontos az ilyen elemzés, mert nemegyszer tapasztaljuk, hogy a gyöngébb tanulók — a betűjegyek azonos száma miatt — összetévesztik a kétjegyű rövid (*ny*, *sz* stb.) és az egyjegyű hosszú mássalhangzókat (*bb*, *tt* stb.).

Valamivel nehezebb észrevétetni a hosszú mássalhangzót olyan esetben, amikor helyesírásunk nem jelöli a hosszúságát: *egy*, *lesz*, *tudja*,

látsz, *kisebbnek* (helyes kiejtésük: „eggy”, „lessz”, „tuggya”, „lácc”, „kissebnek”). Az ilyen szavak, szóalakok helyes hangoztatásának megbeszélésekor egyrészt hangjait figyeltetjük meg, másrészt az ún. betűjejtés (a szorosan betűk szerinti, mesterkélt kiejtés) helytelenségére hívjuk fel a tanulók figyelmét.

Különösen az összetett és a toldalékos szavakban gyakori az eltérés a hangalak és az írásforma között: Például ebben: *legkisebbnek* — éppen ott jelölünk a szóelemzés szerinti hosszú mássalhangzót (*bb*), ahol (a szomszédos *n* hang miatt) rövid *b*-t mondunk, ahol viszont hosszú mássalhangzó (hosszú *k* és hosszú *s*) hangzik, ott nem. E szóalak helyes kiejtése tudvalevőleg: „lekkissebnek”. Írásunk természetesen nem a valóságosan hangzó, hanem a tudatunkban levő szóalakhoz igazodik, melynek elemei: *leg-kis-e-bb-nek*.

Egyes pedagógusok attól félnek, hogy ha ilyen esetekben a helyes kiejtést is tudatosítjuk, annak a helyesírás látja kárát, mert a gyerekek majd úgy is írják e szavakat: a kiejtésük szerint. Vannak, akik ilyen megfontolásból nem is javítják a tanulók beszédében és olvasásában a betűjejtés hibáit. Ezzel az állásponttal semmiképpen nem érthetünk egyet. A helyesírás „érdekében” nem szabad megengednünk, sőt táplálnunk a gyerekek körében a betűjejtést. Nagyon csúnya, ha pontosan a betűk szerint olvassák és hangoztatják: *egyetlen*, *egy-egy*, *kívánj*, *éljen*, *fűtsön*, *utca* stb. Az írással szemben az élő, a beszélt nyelv az elsődleges: ennek helyes formáit semmilyen cél érdekében nem szabad feláldoznunk. Nemcsak hogy nem hallgathatjuk el, de meg is kell tanítanunk, hogy a fenti szavakat — sok egyébbel együtt — *másképp ejtjük és másképp írjuk*. Helyes kiejtésük: „egyetlen”, „egy-egy”, „kívánny”, „éjjen”, „fűccsön”, „ucca” stb.

Ha elemzéssel megmagyarázzuk néhány ilyen szó írásmódját, akkor tanulóink nagyon természetesnek fogják tekinteni, hogy a beszéd és az írás (illetőleg a szavak kiejtése és helyesírása) nem automatikusan, hanem értelemszerűleg felel meg egymásnak. Amint a *tudja* kiejtésében a „tuggya” a helyes forma (hiszen hangtörvény, hogy ilyenkor a *d* és a *j* hang egy hosszú *ggy*-vé olvad össze), ugyanúgy írásunkban a *tudja* a helyes, mert ez az írásmód az értelemszerű (a szó tövének pontos jelölésével világosan kifejezi, hogy itt a *tud* igével van dolgunk, nem pedig valami egyébbel).

De más példát is említhetünk. Ha tanulóink nem értik, hogy a *kisebb*-et miért mondjuk „kissebb”-nek, vagy fordítva: a helyesen „kissebb”-nek ejtett szóalakot miért írjuk *kisebb* alakban — akkor is a beszéd és az írás különböző jellegére, eltérő követelményeire kell

utalnunk. A természetes és a szép beszéd ezt a hangalakot kívánja: „kissebb”, az írás értelmessége viszont a szóelemző *kisebb* írásmódot követeli meg.

Beszédünkben nagyon természetes, hogy a *kis gyertya* kiejtése „kizs gyertya”, a *kis erő*-é „kis erő”, a *kisebb erő*-é pedig „kissebb erő”. Írásunkban azonban zavart-keltene, ha ugyanazt a szót (*kis*) — a kiejtést követve — három esetben háromféleképpen írnánk (*kizs, kis, kiss*). Szemünk és értelmünk ilyenkor mást kíván, mint a fülünk: az írásban éppen is a lehető legnagyobb egységre van szükség. Ugyanazt a szót mindig azonos alakban szeretjük látni, mert másképp az írásban nehéz

volna a szó világos rögzítése, olvasáskor pedig a megértése. Ezért van az, hogy a *kis* szót és toldalékos alakjait mindig olyan formában kell írni, amint a *kis* melléknév önmagában — alapfokú alakjában — hangzik: az írásban tehát nem lehet *kizs gyerek*, sem *kisseb gyerekek*, csak *kis gyerek* és *kisebb gyerek*.

Minden más szó vagy szóalak esetében is komoly oka van annak, ha másképp mondjuk és másképp írjuk, de a helyes kiejtésről semmiképpen sem mondhatunk le „a helyesírás érdekében tesszük” hamis szólomával.

Dr. Pásztor Emil
Eger, Tanárképző Főiskola

